

Hanna Burkhardt
Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin
hanna.burkhardt@rz.hu-berlin.de

HISTORIA POLONISTYKI NA UNIWERSYTECIE PRZY UNTER DEN LINDEN

Słowa kluczowe: historia nauki, historia slawistyki, historia polonistyki, Uniwersytet Fryderyka Wilhelma w Berlinie, Uniwersytet Humboldtów w Berlinie, językoznawstwo polonistyczne, kształcenie studentów

Keywords: history of science, history of Slavic studies, history of Polish studies, Friedrich Wilhelm University of Berlin, Humboldt University of Berlin, Polish linguistics, education of students

Dzieje polonistyki na Uniwersytecie w Berlinie są nierozłącznie związane z historią slawistyki tegoż uniwersytetu, powstałego w 1810 r., noszącego w latach 1828–1945 nazwę Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma, a od 1949 r. Uniwersytetu (braci Aleksandra i Wilhelma) Humboldtów.

Na początku uczelnia miała tylko cztery wydziały: Wydział Filozoficzny, Wydział Medyczny, Wydział Teologiczny i Wydział Prawa (obecnie jest ich dziewięć)¹. Slawistykę na Wydziale Filozoficznym rozpoczęto wykładać w 1841 r., kiedy to Fryderyk Wilhelm IV wydał rozporządzenie w sprawie utworzenia w Berlinie i Wrocławiu Katedr Języków i Literatur Słowiańskich. W artykule omówimy dzieje slawistyki ze szczególnym uwzględnieniem polonistyki na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma, historię polonistyki na Uniwersytecie Humboldtów oraz przedstawimy stan obecny.

¹ Są to: Wydział Prawa, Wydział Kulturoznawstwa, Nauk Społecznych i Edukacyjnych, Wydział Nauk o Życiu, Wydział Nauk Matematyczno-Przyrodniczych, Wydział Filozoficzny, Wydział Językoznawczy i Literaturoznawczy, Wydział Teologiczny, Wydział Nauk Ekonomicznych, Wydział Medyczny (Charité).

Za podstawę materiałową posłużyły prace traktujące o przeszłości slawistyki na Uniwersytecie przy Unter den Linden (Bielfeldt 1964a; Pohrt 1972), artykuły poświęcone poszczególnym uczonym (Angyal 1956; Pohrt 1986; Puzynina 2000) oraz dokumenty pochodzące z archiwum Uniwersytetu Humboldtów.

1. Slawistyka na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma

1.1. Wojciech Cybulski (1841–1860)

Początki slawistyki (polonistyki) wiążą się z nazwiskiem Wojciecha Cybulskiego (10 IV 1808 – 16 II 1867), który dzięki rekomendacji m.in. Pavla Šafaříka i Jana Purky-niego otrzymał zimą 1841 r. prywatną, tzn. bez stałego uposażenia, docenturę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Berlińskiego. Pozostał na niej do 1860 r. (Pohrt 1972: 113). Rozprawę habilitacyjną o rozwoju i podziale języków słowiańskich *Über die Entwicklung und Gliederung der slawischen Sprachen* Cybulski złożył w 1841 r., nie ukazała się ona jednak nigdy drukiem (Rudnicka 1959: 620). Cybulski był zobowiązany do prowadzenia zajęć ze wszystkich języków i literatur słowiańskich, stąd w spisie wykładów Uniwersytetu Berlińskiego znajdziemy m. in. takie pozycje jak: gramatyka polska w porównaniu z czeską i wendyjską (łużycką), gramatyka języka starosłowiańskiego/starocerkiewnego, historia najstarszych zabytków językowych Słowian, literatura polska, historia literatury słowiańskiej, słowiańska literatura ludowa. Audytorium Cybulskiego w Berlinie składało się prawie wyłącznie z Polaków. Nieobecność studentów niemieckich umożliwiała częste prowadzenie wykładów w języku polskim. Polscy studenci nie pochodzili tylko z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, znaczna ich część przybyła tu na studia z zaboru rosyjskiego i nawet austriackiego (Januszewski 1974: 121). Ze spisu studentów immatrykulowanych na Uniwersytecie wynika, że Cybulski miał około 15–16 słuchaczy. Okres berliński to również działalność polityczno-konspiracyjna przypadająca na Wiosnę Ludów, krytyczna postawa Cybulskiego wobec idei panslawizmu (udział w Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 r.), jak i praca w parlamencie pruskim w ramach Poselskiego Koła Polskiego. Duże zaangażowanie w sprawy polityki, jak i trudna sytuacja finansowa (dodatkowo pracował jako nauczyciel języka polskiego w tzw. Gimnazjum Francuskim oraz Oficerskiej Szkole Wojennej, był również tłumaczem przysięgłym języków słowiańskich w Sądzie Apelacyjnym / *Kammergericht*) wpłynęły prawdopodobnie na to, że dorobek naukowy Cybulskiego jest skromny: wydania książkowe i artykuły to ogółem 22 pozycje (ibid.: 112, 264–265). W tym miejscu warto wymienić dwie jego monografie: w pierwszej, prekursorskiej, jeśli chodzi o badania nazewnictwa słowiańskiego w Brandenburgii, analizie zostały poddane toponimy najbliższych okolic Poczdamu, por. *Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und allernächsten Umgegend* (Cybulski 1859), druga zaś to zbiór wykładów uniwersyte-

ckich wygłoszonych w semestrach zimowych 1842/1843 oraz 1844/1845 i poświęconych dziejom najnowszej poezji polskiej w kontekście uwarunkowań historycznych, zob. *Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts* (Cybulski 1880). We wstępie do niej czytamy, że celem owej publikacji jest zapoznanie czytelnika z literaturą polską: „Die polnische Literatur ist in Deutschland so fremd, dass man keinerlei Bekanntschaft mit ihr voraussetzen darf, selbst nicht in den gebildeten Kreisen, wie dies unsere Parlamentsverhandlungen wiederholt bewiesen haben” (Lonis Kurtzmann, cyt. za: *ibid.*: III)². W książce obok takich nazwisk, jak Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Wincenty Pol znajdziemy również omówienie twórczości Józefa B. Zaleskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Stefana Garczyńskiego czy Konstantego Gaszyńskiego. O wykładach uczonego z literatury polskiej pisze Heinz Pohrt (1986) w artykule pt. *W. Cybulskis Beitrag zur Kenntnis der polnischen Literatur in Deutschland 1841–1867*.

Po objęciu przez Cybulskiego w 1860 r. profesury na Uniwersytecie Wrocławskim slawistyka berlińska pozostawała przez 14 lat, tzn. do 1874 r., nieobsadzona. W okresie tym w Katedrze Językoznawstwa Porównawczego odbywały się jedynie sporadycznie wykłady poświęcone tematyce slawistycznej, w tym też polonistycznej (Pohrt 1976: 379).

Polacy, a było ich w zaborze pruskim ponad dwa miliony (Roszkowska 1968: 257), domagali się utworzenia Katedry Języka i Literatury Polskiej w Berlinie. W roku 1869 pruskie ministerstwo wyraziło zgodę na powstanie Katedry Ogólnosłowiańskiej. Jednak Wydział Filozoficzny, niezbyt zainteresowany tą propozycją, z jednej strony zaproponował trzech kandydatów na objęcie planowanej profesury (Antoniego Małeckiego, Józefa Przyborowskiego i młodziutkiego wówczas Jana Baudouina de Courtenay), z drugiej zaś dał do zrozumienia, że żaden z nich w wystarczającym stopniu nie kwalifikuje się na to stanowisko. Toteż sprawę uznano za zamkniętą (Pohrt 1976: 379).

1.2. Vatroslav Jagić (1874–1880)

Dopiero latem 1873 r. wydział zareagował na ponowne rozporządzenie ministerstwa w sprawie utworzenia profesury slawistycznej i, kierując się opinią Franza Miklosicha, zgłosił na kandydata jego ucznia, Vatroslava Jagicia (6 VII 1838 – 5 VIII 1923), Chorwata, wówczas profesora nadzwyczajnego indogermanistyki na Imperatorskim Uniwersytecie Noworosyjskim w Odessie, mówiącego płynnie po niemiecku i rosyjsku, nieznającego jednak języka polskiego. W roku 1874 Jagić otrzymał nominację na

2 „Literatura polska w Niemczech jest na tyle obca, że nie można spodziewać się żadnej jej znajomości, nawet w kręgach osób wykształconych, jak wielokrotnie pokazywały to nasze negocjacje parlamentarne” (tłum. H.B.).

profesora zwyczajnego w Katedrze Języków i Literatur Słowiańskich w Berlinie. Jak dowiadujemy się ze spisu wykładów Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma, na przestrzeni 12 semestrów prowadził zajęcia zarówno z literatury, jak i z językoznawstwa. Zwyczajem uniwersyteckim wchodziły one w skład trzech bloków: *öffentliche* (I), *privatim* (II) i *privatissime* (III). I tak blok I to *wykłady otwarte*, np. historia słowiańskiej poezji ludowej, zarys polskiej i chorwackiej poezji epickiej XVI–XVII w., historia literatury polskiej XVI–XVII w., mitologia słowiańska, gramatyka historyczna języka polskiego, zapożyczenia w języku polskim, historia najstarszych zażytków języków słowiańskich. Blok II stanowiły *wykłady prywatne* (płatne). Jagić prawie w każdym semestrze zimowym prowadził zajęcia z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, natomiast w semestrze letnim z gramatyki wybranego języka słowiańskiego (polskiego lub rosyjskiego) oraz języka łotewskiego i/albo litewskiego. Pozostałe wykłady poświęcone były fonetyce i morfologii porównawczej, słowotwórstwu słowiańskiemu oraz językowo-etnograficznemu podziałowi ludów słowiańskich. Na blok III składały się zajęcia, które odbywały się prawie co semestr. Miały one charakter ćwiczeń umożliwiających zaznajomienie się z poszczególnymi językami słowiańskimi i wspólną lekturę tekstów oryginalnych³. Liczba słuchaczy na zajęciach była jednak znikoma, a wykłady czasami się nie odbywały z powodu braku chętnych⁴. Działalność dydaktyczna nie przyniosła oczekiwanych wyników. Dlatego po śmierci Izmaïła I. Sriezniewskiego Jagić przyjął w 1880 r. nominację profesorską na uniwersytecie w Petersburgu.

Sześćioletni okres berliński charakteryzuje natomiast niezwykle owocna praca naukowa Jagicia. Znaczącym wydarzeniem w świecie nauki było m.in. pełne wydanie naukowe Kodeksu Zografskiego (*Codex Zographensis*) w 1879 r., który na długie lata pozostał wzorem dla innych opracowań tekstów staro-cerkiewno-słowiańskich⁵ oraz powstanie dzięki finansowemu wsparciu pruskiego ministerstwa kultury pierwszego ogólnoslawistycznego czasopisma „Archiv für slavische Philologie”. Ukazywało się ono w języku niemieckim w latach 1875–1929 i przyczyniło do tego, że Berlin – obok Pragi i Wiednia – stał się zwłaszcza w drugiej połowie XIX w. centrum studiów slawistycznych o randze międzynarodowej. W czasopiśmie publikowali artykuły m.in. Antoni Kalina, Jan Karłowicz, Adam Kryński i oczywiście Aleksander Brückner, który na długie lata dołączył do grona jego redaktorów.

3 Wszystkie informacje o zajęciach pochodzą ze spisu wykładów Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma w Berlinie za lata 1875–1880 (Vorlesungsverzeichnis).

4 O tym, że Jagić nie ukrywał swojego niezadowolenia z pracy na uniwersytecie, dowiadujemy się z jego bogatej korespondencji (Burkhardt 2015: 23–24).

5 O zasługach Jagicia dla niemieckiej slawistyki zob.: Eichler et al. 1993: 186–189.

1.3. Aleksander Brückner (1881–1924)

Na swego następcę Jagić wyznaczył zaledwie 25-letniego Aleksandra Brücknera (29 I 1856 – 24 V 1939). Inni kandydaci – August Leskien z Lipska, Jan Gebauer z Pra-gi i Władysław Nehring z Wrocławia – nie byli jego zdaniem odpowiednimi dla berlińskiej slawistyki następcami (Pohrt 1976: 386). Brückner już w kwietniu 1881 r. objął Katedrę Języków i Literatur Słowiańskich. Obowiązki profesora spełniał aż do przejścia na emeryturę w roku 1924, przepracowując na berlińskiej uczelni 43 lata (Burkhardt 2001: 103).

Podobnie jak jego poprzednik Brückner prowadził zajęcia ze wszystkich języków słowiańskich. W związku z nominacją na profesora zwyczajnego w liście z 22 stycz-nia 1892 r. czytamy:

Prof. Brückner hat seit dem Sommersemester 1881 sein Fach im ausgezeichneten Um-fang durch Vorlesungen vertreten, gleichemässig die historisch-litterarische wie die sprachliche Seite. Er hat gelesen über slavische Geschichte, Ethnographie, Litteratur-geschichte der Russen, der Polen, der Westslaven, [...] vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, altslavische, russische, polnische Grammatik, slavische Syntax, Stammbildungslehre und hat altslovenische, russische und polnische Texte interpre-tiert. Seine Vorlesungen haben den Verhältnissen nach annerkennenswerte Teilnah-me der Studierende gefunden⁶ (Brückner HUB UA⁷: karty 4–5).

Do 1918 r. większość słuchaczy na zajęciach Brücknera stanowili Polacy. Stefan Kołaczkowski, który studiował w Berlinie w semestrze zimowym 1912/1913, wspomina: „Na wykłady Brücknera, przynajmniej za moich czasów, chodzili z nielicznymi wyjątkami tylko... Polacy, studenci najróżniejszych fachów, chemicy, ekonomiści itp. z Poznańskiego lub z Pomorza” (Kołaczkowski 1989: 44). Po 1918 r. liczba słu-chaczy była już niewielka – od pięciu do siedmiu osób ze wszystkich lat studiów i kierunków filologicznych (Ulewicz 1991: 34).

Spuścizna naukowa Brücknera jest przeogromna. Na bibliografię jego prac w zależności od autora składa się od 1600 do 2000 tytułów (Nagórko 2012a: 169). W sześciotomowej publikacji pt. *Geschichte der Universität Unter den Linden* poświę-conej dwusetnej rocznicy powstania Uniwersytetu Berlińskiego do największych osiągnięć uczonego zalicza się wydanie w 1891 r. *Kazań świętokrzyskich*, napisanej

6 „Począwszy od semestru letniego 1881 r. prof. Brückner znakomicie reprezentował swą katedrę, prowadząc wykłady zarówno z literatury, historii, jak i językoznawstwa. Miał zajęcia z historii Słowian, etnografii, historii literatury Rosji, Polski, zachodnich Słowian, [...] z gramatyki po-równawczej języków słowiańskich, z gramatyki starosłowiańskiej, rosyjskiej, polskiej, ze składni słowiańskiej, słowotwórstwa oraz z lektury starosłoweńskich, rosyjskich i polskich tekstów. Jego wykłady cieszyły się uznaniem wśród studentów” (tłum. H.B.).

7 Skrótownice HUB i UA oznaczają kolejno „Humboldt-Universität zu Berlin” oraz „Universi-tätsarchiv”.

w tradycji pozytywistycznej historii literatury polskiej *Geschichte der polnischen Literatur* (Brückner 1901/1922) i historii literatury rosyjskiej *Geschichte der russischen Literatur* (Brückner 1905), przetłumaczonej w 1909 r. na język angielski, czeski i rosyjski, a w 1922 r. w skróconej wersji na język polski. Po przejściu Brücknera na emeryturę szerokim echem odbiły się dwie jego prace – pierwszy *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Brückner 1927) i *Dzieje kultury polskiej* (Brückner 1930–1946) (por. Bott 2010a: 388–392). W liście gratulacyjnym z okazji 80 urodzin Max Vasmer, pisząc w imieniu Wydziału Filozoficznego o zasługach Brücknera, podkreślał znaczenie jego dorobku, który w sposób przystępny przybliży pokoleniom Niemców znajomość z obcym dla nich światem Słowian (Vasmer HUB UA: karta 223).

Niewątpliwie jedną z zasług tego znakomitego uczonego stało się uznanie slawistyki w Niemczech za odrębną **neofilologię** na równi z anglistyką i romanistyką, a nie jak dotąd umiejscawianie jej w ramach indogermanistyki (indoeuropeistyki). Brückner ponadto był zdania, że w katedrze slawistyki powinny być dwie profesury (a nie, jak za jego czasów, jedna): profesura literaturoznawcza i językoznawcza. Stało się tak dopiero po II wojnie światowej (Bott 2010a: 392).

Polonistyka berlińska uczciła pamięć A. Brücknera, organizując konferencje w 1979 r., 1989 r. i 1999 r. z okazji 40, 50 i 60 rocznicy śmierci uczonego. Publikacje z nich ukazały się kolejno w czasopiśmie „Zeitschrift für Slawistik” (ZfSl) i to-mach pokonferencyjnych (Kośny 1991; Nagórko 2001a).

W Katedrze Języków i Literatur Słowiańskich w Berlinie Brückner był ostatnim wykładowcą, który sam prowadził zajęcia z językoznawstwa, historii literatury i kultury oraz starożytności słowiańskich.

1.4. Max Vasmer (1925–1949)

Następcą Brücknera w nowo utworzonym Instytucie Slawistyki został Max Vasmer (28 II 1886 – 30 XI 1962). Vasmer studiował w Petersburgu i chodził na wykłady m.in. do Baudouina de Courtenay. W roku 1910 habilitował się na podstawie pracy *Issledovanie v oblasti drevne-grečeskoj fonetyki*. Kolejno pracował jako profesor językoznawstwa porównawczego i filologii słowiańskiej na uniwersytetach w Saratowie (1917–1918), Tartu (1919–1921), Lipsku (1921–1925), gdzie w 1924 r. założył istniejące po dziś dzień czasopismo „Zeitschrift für slavische Philologie”. W 1925 r. przeniósł się na Uniwersytet w Berlinie, na którym był oficjalnie zatrudniony do 1949 r., a praktycznie do 1946 r., w latach 1947–1949 przebywał bowiem na profesurze gościnnej w Sztokholmie. Do Berlina powrócił z powodów politycznych nie na Uniwersytet Humboldtów, lecz na Wolny Uniwersytet w Berlinie Zachodnim, na którym w latach 1949–1956 kierował katedrą slawistyki (Eichler et al. 1993: 413). Vasmer był pierwszym slawistą, którego w 1931 r. wybrano na członka rzeczywistego Pruskiej Akademii Nauk w Berlinie (Bott 2009: 8).

Powstały w 1925 r. Instytut Sławistyki był największym instytutem sławistycznym w skali Niemiec. Został wyposażony w znaczne środki finansowe pozwalające na zatrudnienie asystentki Margerete Woltner⁸, pięciu lektorów i zagospodarowanie nowych pomieszczeń oraz na utworzenie własnej biblioteki instytutowej (Bott 1999: 157). Wraz z powstaniem Instytutu wzrosło również zainteresowanie studiami sławistycznymi: w semestrach letnich 1927 i 1928 liczba studentów wynosiła 38 i 42, a w semestrach zimowych 1928/1929 i 1930/1931 – kolejno 52 i 75 osób. Dopiero po objęciu władzy przez nazistów liczby te znacznie zmalały (ibid.: 161).

Vasmer w odróżnieniu od Brücknera prowadził głównie wykłady z gramatyki i historii języków słowiańskich (zajęcia literaturoznawcze zlecał innym). Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół starożytności słowiańskich, onomastyki i etymologii oraz kontaktów Słowian z ich niesłowiańskimi sąsiadami. Niewątpliwie jednym z największych osiągnięć Vasmera jest jego trzutomowy słownik *Russisches etymologisches Wörterbuch* (Vasmer 1953–1958), który został przetłumaczony na język rosyjski i uzupełniony przez Olega N. Trubaczowa (Fasmer 1964–1973).

Vasmer uprawiał językoznawstwo historyczno-porównawcze, wykluczał podejście nacjonalistyczne w badaniach, opowiadał się za głębokim zrozumieniem natury innych narodów (Bott 2010b: 516). W styczniu 1940 r. wraz z nielicznymi kolegami uniwersyteckimi interweniował z powodzeniem w Ministerstwie Spraw Zagranicznych III Rzeszy w sprawie uwolnienia więzionych od listopada 1939 r. w Dachau i Sachsenhausen profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach *Sonderaktion Krakau*.

2. Polonistyka na Uniwersytecie Humboldtów

2.1. Początki sławistyki wschodnioniemieckiej – Hans Holm Bielfeldt (1950–1972)

W 1950 r. profesorem na sławistyce został uczeń Vasmera – Hans Holm Bielfeldt (6 III 1907 – 30 IX 1987). Obszarem zainteresowań naukowych Bielfeldta była leksykografia (słownik przekładowy *Russisch-deutsches Wörterbuch* (Bielfeldt 1960), słownik *a tergo* współczesnego języka rosyjskiego *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart* (Bielfeldt 1958)); słowiańsko-niemieckie kontakty językowe, w tym liczne artykuły o zapożyczeniach m.in. z języka polskiego do niemieckiego, np. *Grenze* ‘granica’, *Gurke* ‘ogórek’, *Penunse* ‘pieniądz’ (Bielfeldt 1964b: 266, 268),

8 Woltner habilitowała się w 1939 r., profesorem zwyczajnym została w 1947 r., z powodów politycznych zwolniła się z Uniwersytetu Humboldtów w roku 1950. Jej wykłady od 1938 r. obejmowały wszystkie epoki literackie literatury rosyjskiej, ukraińskiej, polskiej, gramatykę historyczną języka serbskiego i polskiego, wstęp do filologii słowiańskiej (Bielfeldt 1964a: 277).

pomale ‘pomału’, *dalli* ‘dalej’ (Bielfeldt 1965: 337); onomastyka, historia języka, gramatyka starosłowiańska (*Altslawische Grammatik. Einführung in die slawischen Sprachen* (Bielfeldt 1961)), jak i niemiecko-czeskie kontakty literackie. Ogromną zasługą Bielfeldta jest założenie w 1956 r. czasopisma „Zeitschrift für Slawistik”, które ukazuje się po dziś dzień i jest nadal ważnym międzynarodowym forum badań slawistycznych. Przeglądając 34 tomy wydane do 1989 r., prawie w każdym znajdziemy artykuły poświęcone studiom nad polszczyzną czy kaszubszczyzną takich badaczy, jak np.: Zuzanna Topolińska, Hanna Popowska-Taborska, Jadwiga Zieniukowa, Maciej Grochowski, Stanisław Karolak, Krystyna Pisarkowa, Stanisław Skorupka, Roman Laskowski, Mieczysław Szymczak, Teresa Skubalanka, Stefania Skwarczyńska, Stanisław Urbańczyk, Stanisław Rospond, Danuta Buttler. W 1973 r. Bielfeldt otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego.

Pod koniec 1963 r. w Instytucie Slawistyki było zatrudnionych trzech profesorów, dwóch docentów, trzech pracowników naukowych, piętnastu asystentów naukowych i czternastu lektorów (Bielfeldt 1964a: 279). Gros stanowili jednak rusycyści, kształcący nauczycieli do szkół, w których język rosyjski od piątej klasy był językiem obowiązkowym⁹. Slawistyka, tu rusycystyka, z przedmiotu do tej pory egzotycznego (tzw. *Orchideenfach*) stała się przedmiotem masowym.

2.2. Instytucjonalne początki polonistyki

2.2.1. Viktor Falkenhahn (1951–1968)

Jednym z nowo nominowanych profesorów w Katedrze Języka i Literatury Polskiej¹⁰, która powstała w 1951 r., został Viktor Falkenhahn (11 II 1903 – 16 IV 1987). Pracę w Instytucie Slawistyki rozpoczął w 1947 r. jako lektor języka polskiego, a od 1948 r. również języka litewskiego. Pracę habilitacyjną poświęconą rekcji czasownikowej w polszczyźnie pt. *Polnische Verbalrektion und ihre Geschichte* obronił w 1957 r. (Falkenhahn 1957), a dwa lata później został profesorem zwyczajnym w Katedrze Języka i Literatury Polskiej oraz Bałtystyki (Falkenhahn HUB UA: karta 78). Kierował nią aż do przejścia na emeryturę w roku 1968 (Bielfeldt 1974: 142).

Obok prac z zakresu lituanistyki (m.in. doktorat) Falkenhahn jest autorem artykułów poświęconych wybranym aspektom twórczości Adama Mickiewicza i Juliana Tuwima. Jednak szczególnie ważne w dydaktyce języka polskiego jako obcego okazało się wydanie we współautorstwie z Walterem Zielke i Alice Stern podręcznika do nauki języka polskiego pt. *Lehrbuch der polnischen Sprache* (Falkenhahn, Zielke 1953 (t. 1) i Falkenhahn, Zielke, Stern 1954 (t. 2)) oraz gramatyki języka

⁹ Języka polskiego uczono w szkołach NRD od roku 1951 (Worbs 2006: 307).

¹⁰ Była to jedyna czysto polonistyczna katedra w całej NRD (Worbs 2006: 305).

polskiego *Grammatik der polnischen Sprache* (Falkenhahn, Zielke 1957). Miały one po kilka wydań.

2.2.2. Alois Hermann (1968–1984)

Po Falkenhahnie schedę przejął Alois Hermann (18 III 1923 – 13 III 1984), który kierował Katedrą Języka i Literatury Polskiej w latach 1968–1984 (Ehegötz, Lehmann 1985: 798). W 1955 r. obronił pracę doktorską pt. *Adam Mickiewicz als Redakteur der „Tribune des Peuples”* (Hermann 1955), a w 1963 r. habilitację na temat teoretyczno-językowych poglądów Samuela Bogumiła Lindego *Die sprachtheoretischen Ansichten Samuel Bogumił Lindes* (Hermann 1963). Przez długie lata przewodniczył Komisji Bilateralnej *Polonistyka* (Worbs 2006: 309).

Po nagłej śmierci Hermannna profesorem gościnnym w latach 1984–1988 został **Janusz Rohoziński**, wówczas kierownik Zakładu Literatury XX wieku na Uniwersytecie Warszawskim. Według źródeł ministerialnych brakowało ponoć kwalifikowanych kandydatów na następcę Hermannna, choć Heinrich Olschowsky z Akademii Nauk takim bezsprzecznie był (ibid.: 312).

Zainteresowania naukowe Hermannna skupiały się wokół, po pierwsze, recepcji literatury polskiej w NRD oraz twórczości poszczególnych autorów (Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Henryka Sienkiewicza i Bolesława Prusa), po drugie, leksykografii dawnej i współczesnej (słowniki Samuela B. Lindego i Michała A. Trotza), po trzecie, licznych przekładów i edycji twórczości wraz z posłowiem własnego autorstwa, np. Józef I. Kraszewski *Brühl* (1952), Jarosław Iwaszkiewicz *Das Mädchen und die Tauben, Erzählungen* (1970), zob. bibliografię prac Hermannna opracowaną przez Ingrid Kuhnke (1986: 623–626).

Hermann był pomysłodawcą projektu słownika frazeologicznego *Phraseologisches Wörterbuch. Polnisch-Deutsch*, który zrealizowała i wydała w 1990 r. wspólnie z polonistami z Akademii Nauk NRD (Walter Duda, Maria Frenzel, Maria German) i Uniwersytetu Warszawskiego (S. Skorupka) Erika Ehegötz, wówczas asystentka w katedrze polonistyki (Ehegötz, Duda, Frenzel 1990). Pracy nad słownikiem towarzyszyła praca nad habilitacją poświęconą dwujęzycznej leksykografii frazeologicznej na materiale języków słowiańskich i niemieckiego: *Zweisprachige phraseologische Lexikographie: eine Studie am Material slawischer Sprachen und des Deutschen* (Ehegötz 1990). W formie książkowej została ona wydana w roku 1994 pt. *Theorie und Praxis der slawisch-deutschen Phraseographie* pod nazwiskiem Worbs (Worbs 1994)¹¹. W kręgu frazeologii pozostają również dwie prace doktorskie

11 Erika Worbs w 1993 r. przeniosła się na Uniwersytet Johannes Gutenberg w Moguncji, gdzie otrzymała nominację profesorską z zakresu Język Polski i Kultura na Katedrze Translatologii, Językoznawstwa i Kulturoznawstwa w Garmersheim, na której pracowała do 2012 r.

obronione na katedrze polonistyki: pierwsza pt. *Untersuchungen zu den Paarformeln der polnischen Sprache: Struktur, Semantik, Verbindbarkeit* (Ehegötz 1980) traktuje o dwuczłonowych frazemach, ich strukturze, semantyce i łączliwości (np. *groch z kapustą, za górami i lasami*), druga z kolei o wariantywności frazeologicznej we współczesnej polszczyźnie *Die phraseologische Varianz in der polnischen Gegenwartssprache* (Weicht 1986). W tym samym roku została również obroniona praca literaturoznawcza pt. *Die Literaturgeschichte des Polonus und ihr Herausgeber: ein Beitrag zu den deutsch-polnischen Literaturbeziehungen im Zeitalter der Aufklärung* (Krawielicki 1986) o pierwszej historii literatury polskiej napisanej po niemiecku przez Johanna Josepha Kauscha (pseudonim „Polonus”).

2.2.3. Polonistyczna Komisja Bilateralna NRD–PRL (1969–1990)

Komisję dwustronną reprezentowali poloniści z trzech uniwersytetów wschodnioniemieckich, Uniwersytetu Humboldtów, Uniwersytetu w Lipsku i Uniwersytetu w Greifswaldzie, zaś ze strony polskiej w spotkaniach uczestniczyli naukowcy z Uniwersytetu Warszawskiego. Pierwsze posiedzenie komisji miało miejsce w Berlinie w 1969 r., ostatnie w październiku 1990 r., kiedy to doszło do samorozwiązania komisji w związku z rozpadem NRD. Współpraca w ramach Komisji Bilateralnej dotyczyła głównie spraw naukowych (wspólne konferencje i publikacje, inicjowanie projektów badawczych), jak i wymiany studentów, lektorów, wspólnego opracowywania materiałów do nauki języka polskiego (zob. Worbs 2006: 309–310). W tym miejscu warto wymienić niektóre konferencje organizowane przez komisję:

- 1974 r. – 175 rocznica urodzin A. Mickiewicza,
- 1977 r. – 130 rocznica śmierci S.B. Lindego,
- 1979 r. – 40 rocznica śmierci A. Brücknera,
- 1984 r. – Niemiecko-polskie związki literackie – literatura polska w NRD,
- 1989 r. – Niemiecko-polskie kontakty językowe i literackie w drugiej połowie XIX w.

Sprawozdania z konferencji ukazywały się w czasopiśmie „Zeitschrift für Slawistik”, które posłużyło autorce niniejszego tekstu za swoistą kronikę wydarzeń polonistycznych w NRD.

W posiedzeniach Komisji Bilateralnej brali udział nie tylko naukowcy z uniwersytetów obu krajów¹², ale i poloniści z Niemieckiej Akademii Nauk¹³ (Heinrich Olschowsky, Dietrich Scholze), lektorzy wydawnictw, tłumacze literatury polskiej,

12 Uniwersytet Warszawski reprezentowali językoznawcy (Stanisław Skorupka, Mieczysław Szymczak, Halina Rybicka, Barbara Bartnicka, Władysław Kupiszewski) i literaturoznawcy (m. in. Stanisław Makowski, Andrzej Lam, Janusz Rohoziński).

13 Niemiecka Akademia Nauk została przemianowana na Akademię Nauk NRD w roku 1972.

nauczyciele szkół oraz polonistka z Niemieckiej Biblioteki Narodowej w Berlinie, Ingrid Kuhnke, która informowała o polonikach w zasobach biblioteki państwowej i wydała znakomitą bibliografię przekładów literatury polskiej na język niemiecki 1900–1992/1993¹⁴ (Kuhnke 1995).

Mówiąc o Komisji Bilateralnej, należy mieć na uwadze fakt, że jej działalność ograniczała się do politycznie wąsko wyznaczonych granic, co często uniemożliwiało otwarte dyskusje i miało negatywny wpływ na realizację projektów (więcej na ten temat: Worbs 2006: 312–313).

2.2.4. Kształcenie studentów – lektorzy

Obok Komisji Bilateralnej od 1960 r. działała grupa robocza Polonistyka, która skupiała polonistów z całej NRD. Przedmiotem pracy zespołu były zadania polonistyki w Niemczech Wschodnich, kierunki kształcenia, priorytety przy ustalaniu tematów prac dyplomowych i doktorskich, opracowanie nowych programów studiów czy programów nauczania języka polskiego w szkołach (ibid.: 306).

Na początku studentami w Instytucie Sławistyki byli nieliczni filolodzy dyplomowani z językiem polskim i obowiązkowym rosyjskim, od 1962 r. dołączyli do nich tłumacze ustni i pisemni, a w 1969 r. rozpoczęły się studia wieczorowe dla nauczycieli języka polskiego, na które przyjęto 20 studentów (Hermann HUB UA: karta 13). Na kierunku tłumaczeniowym z językiem rosyjskim i polskim co dwa lata immatrykulowano dziesięcioro studentów. W wyniku trzeciej reformy szkolnictwa wyższego wprowadzono kształcenie tzw. pośredników językowych (*Diplom-Sprachmittler*), w którym partycypowały w Instytucie (od 1973 r. Sekcji) Sławistyki trzy nowo utworzone katedry: katedra literaturoznawstwa, językoznawstwa i praktycznej nauki języka (Burkhardt 2004: 166). Od połowy lat 70. istniała również możliwość wyjazdu na semestr lub dwa na studia do Polski (Uniwersytet Warszawski) – korzystały z tego całe roczniki.

Bardzo ważną rolę w kształceniu kompetencji językowych odgrywali gościnni lektorzy języka polskiego. Pierwszym był dr Paweł Smoczyński (1963–1964) – nieżyjący już językoznawca, profesor UMCS, ostatni troje to: dr Barbara Boniecka z UMCS (1981–1983) – językoznawczyni, również profesor UMCS, dr Gabriela Matuszek z UJ (1983–1987) – literaturoznawczyni, profesor UJ, dr Bogdan Sendero (1987–1991), również z UJ, później lektor języka polskiego na Uniwersytecie w Moguncji/Germersheim. Po 1991 r. ze względów finansowych przestali być zatrudniani lektorzy z Polski. W Instytucie Sławistyki przez 37 lat pracował lektor języka polskiego Klaus Marten, który we współautorstwie z Josefem Kotyczką, Marią Nagajową i Wi-

14 Pierwsze wydanie w opracowaniu Ingrid Kuhnke i Friedhilde Krause ukazało się w 1975 r. i obejmowało lata 1900–1971.

toldem Kalińskim napisał szkolny podręcznik do nauki języka polskiego *Mówimy po polsku 1–2* (Kotyczka et al. 1989–1990) oraz część gramatyczną w wydaniu niemieckim *Wir lernen Polnisch 1–2* we współpracy z Barbarą Bartnicką, Wojciechem Jekielem i innymi (Bartnicka et al. 1996). Oba podręczniki miały po kilka wydań.

3. Polonistyka po 1989 roku¹⁵

3.1. Heinrich Olschowsky (1988–2005)

Wróćmy na krótko do 1988 r., kiedy to na kierownika katedry powołano H. Olschowsky'ego, znakomitego badacza literatury polskiej. Latem 1990 r. z ramienia rządu Lothara de Maizière'a Olschowsky został desygnowany na ambasadora NRD w Polsce (nie doszło do wyjazdu na placówkę, ponieważ NRD przestała istnieć). W 1993 r. po przeprowadzonej w Instytucie Sławistyki ewaluacji Olschowsky otrzymał nominację profesorską na nowo utworzonej i jedynej tego typu w całych Niemczech Katedrze Literatury Polskiej. Pole zainteresowań badacza sięga od Mickiewicza i Słowackiego po twórców współczesnych z Tadeuszem Różewiczem na czele. Jego prace dotyczą polsko-niemieckich kontaktów literackich w aspekcie komparatywnym, historii i teorii współczesnej liryki, awangardy w Europie Wschodniej, stereotypów i mitów w literaturze z perspektywy kulturoznawczej, recepcji literatury polskiej w Niemczech¹⁶. Obok pracy naukowej para się krytyką literacką, przekładem, wydał liczne antologie opatrzone obszernymi wstępami i posłowiami. W 2004 r. na polonistyce berlińskiej została zorganizowana ostatnia wspólna konferencja literaturoznawczo-językoznawcza. Jej pokłosiem stał się tom pt. *Berührungslinien. Polnische Literatur aus der Perspektive des deutsch-polnischen kulturellen Austauschs* (Marszałek, Nagórko 2006) ofiarowany z okazji 65 urodzin odchodzącemu w 2005 r. na emeryturę H. Olschowsky'emu. Wśród autorów tomu znaleźli się m.in. Stefan Chwin i Daniel Weiss.

W wyniku oszczędności finansowych i cięć strukturalnych w 2005 r. nie ogłoszono konkursu na profesurę polonistyczną, lecz utworzono polonistyczną profesurę junioralną na okres sześciu lat – nominację otrzymała Magdalena Marszałek, obecnie profesor w Instytucie Sławistyki na Uniwersytecie Poczdamskim. Natomiast tzw. „dużą”, czysto polonistyczną profesurę literaturoznawczą połączono z profesurą bohemistyczno-słowacystyczną i od semestru zimowego 2012/2013 weszły one w skład nowo utworzonej Katedry Literatur i Kultur Zachodniosłowiańskich, którą kieruje do dziś Alfrun Kliems¹⁷.

15 Od 1998 r. Instytut Sławistyki nie mieści się już w gmachu głównym przy Unter den Linden 6. Obecny adres: Dorotheenstraße 65, 10117 Berlin.

16 Zob. wybór prac Olschowsky'ego: Olschowsky.

17 W najnowszej historii polonistyki starałam się przedstawić przede wszystkim dokonania językoznawców.

3.2. Alicja Nagórko (1996–2012)

W 1991 r. Alicja Nagórko została profesorem na Uniwersytecie Warszawskim, a pięć lat później objęła nowo utworzoną Katedrę Języków Zachodniosłowiańskich w Instytucie Sławistyki na Uniwersytecie Humboldtów. Okres berliński trwał prawie 18 lat, jeśli uwzględnić półtoraroczną profesurę gościnną. Był to czas wypełniony mrówczą pracą: powstało wówczas siedem monografii, ponad sto artykułów, dwa słowniki i publikacje popularnonaukowe.

Ważne miejsce w dorobku naukowym Nagórko zajmują prace służące dydaktyce uniwersyteckiej. Są to *Zarys gramatyki polskiej* (Nagórko 1996), *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)* mający siedem wydań (Nagórko 1998) i *Podręczna gramatyka języka polskiego* (Nagórko 2010b). Napisana w języku niemieckim *Lexikologie des Polnischen* (Nagórko 2007) stanowi podsumowanie wieloletniej pracy ze studentami polonistyki berlińskiej i zainteresowań autorki leksykografią, kontrastywną semantyką, pragmatyką, etnolingwistyką, socjolingwistyką oraz słowotwórstwem.

Istotną pozycję w bibliografii prac Nagórko zajmują dwie publikacje leksyko-graficzne: *Dystynktywny słownik synonimów* (Nagórko, Łaziński, Burkhardt 2004) i słownik *Sacrum und profanum. Religiöse Lexik in der Allgemeinsprache (Deutsch, Polnisch, Slowakisch, Tschechisch)* (Nagórko et al. 2009–2015)¹⁸, który jest produktem końcowym projektu finansowanego przez Niemiecką Wspólnotę Badawczą (DFG). Jak piszą redaktorzy we wstępie do Księgi Jubileuszowej dedykowanej Alicji Nagórko:

Jego celem jest opis przemian, jakim podlega tradycyjna leksyka religijna w zmieniających się kontekstach społecznych ostatniego ćwierćwiecza na pograniczu germańsko-słowiańskim z uwzględnieniem języka polskiego, słowackiego, czeskiego i niemieckiego (Burkhardt, Hammel, Łaziński 2012: 6).

Pokłosiem pracy nad słownikiem są trzy tomy konferencyjne, zob. Nagórko 2011, 2012b, 2014.

Pod kierunkiem Nagórko powstały dwie rozprawy doktorskie: *Religiöse Konzepte im tschechischen nationalen Diskurs (1860–1885)* (Marková 2016) oraz *Jedwabne und die Folgen. Eine semantische Analyse der Debatte über Juden in der polnischen Presse 2001–2008* (Gehrke 2018).

18 Słownik jest dostępny pod linkiem: www2.hu-berlin.de/sacrumprofanum. Jego omówienie znajdziemy na łamach „LingVariów”, zob. artykuł Sebastiana Kiragi pt. *Sacrum und profanum – Ein neues Wörterbuchprojekt zur säkularisierten Lexik* (Kiraga 2011).

3.3. Kierunki studiów i liczba immatrykulacji

Po 1989 r. oferta studiów w Instytucie Sławistyki bardzo się wzbogaciła. Polonistykę można było studiować jako przedmiot główny (*Hauptfach*) lub poboczny (*Nebenfach*) na jednolitych pięcioletnich studiach magisterskich, po których absolwenci uzyskiwali tytuł *Magister Artium (Polonistik)*. Na dyplomowych studiach translatorskich język polski był przedmiotem pierwszym bądź drugim na kierunkach „Tłumaczenie ustne” (*Dolmetschen*) i „Tłumaczenie pisemne” (*Übersetzen*)¹⁹. Oba kierunki wprowadzono w 1994 r. Zastąpiły one enerdowski program kształcenia pośredników językowych (*Sprachmittler*), który uwzględniał w równym stopniu tłumaczenie ustne i pisemne. Z kolei studia o nazwie „Międzykulturowa komunikacja fachowa” (*Interkulturelle Fachkommunikation*), po ukończeniu których absolwentom przysługiwał tytuł tłumacza dyplomowanego (*Diplom-Translator*), weszły w życie od semestru zimowego 2000/2001 i zastąpiły kierunek „Tłumaczenie pisemne”²⁰.

Kolejnym etapem reformy było wprowadzenie dwustopniowego modelu studiów: trzyletniego licencjatu (*Bachelor of Arts*, dalej: B.A.) w semestrze zimowym 2004/2005 i dwuletnich studiów magisterskich (*Master of Arts*, dalej: M.A.) w semestrze zimowym 2007/2008 (Burkhardt 2016: 191). Wraz z wprowadzeniem studiów na poziomie licencjackim i magisterskim zniknęła oferta translologiczna. Z nazw kierunków studiów zniknęły również nazwy poszczególnych filologii. Studenci dopiero po immatrykulacji na kierunku licencjackim „Języki i Literatury Słowiańskie” (*B.A. Slawische Sprachen und Literaturen*) mogą wybrać język polski jako przedmiot pierwszy (*Kernfach*) lub drugi (*Zweifach*). Podobnie jest na studiach magisterskich: na kierunkach „Języki Słowiańskie” (*M.A. Slawische Sprachen*) oraz „Kultury i Literatury Europy Środkowej i Wschodniej” (*M.A. Kulturen und Literaturen Mittel- und Osteuropas*) obok innych języków słowiańskich język polski można studiować jako język pierwszy/główny (1. *Slawine / Hauptsprache*) lub drugi/poboczny (2. *Slawine / Nebensprache*). W planie studiów licencjackich przewidziana jest możliwość wyjazdu na semestr (zwykle jest to semestr piąty) na polonistykę zagraniczną. W umowach partnerskich z Uniwersytetem Wrocławskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz z Uniwersytecie Warszawskim partycypują zarówno studenci, jak i wykładowcy obu katedr zachodniosłowiańskich.

Liczba studentów z językiem polskim immatrykulowanych w Instytucie Sławistyki po 1989 r. przedstawia się bardzo różnie. Jeśli uwzględnimy wszystkie

19 Opcja dowolnego wyboru języka istniała dopiero od 1989 r. Absolwenci tych kierunków kończyli studia z tytułem dyplomowanego tłumacza ustnego (*Diplom-Dolmetscher*) bądź pisemnego (*Diplom-Übersetzer*).

20 Kierunek „Tłumaczenie ustne” został zlikwidowany w roku akademickim 1997/1998 (Burkhardt 2016: 189–190).

kierunki studiów (tłumaczeniowe i magisterskie), to w kolejnych latach akademickich 1998/1999, 1999/2000, 2000/2001 i 2001/2002 ich liczebność stale rosła, por. odpowiednio 248 : 280 : 310 : 392. Z kolei po wprowadzeniu studiów licencjackich i magisterskich oraz po wygaśnięciu „starych” kierunków liczba immatrykulacji wyraźnie spadła – w latach akademickich 2017/2018 i 2018/2019 wynosiła odpowiednio 29 i 24²¹. O przyczynach wzrostu i spadku liczby studentów z językiem polskim pisano wiele, por. Nagórko 2001b: 43–46, 2005: 31–34, 2010a: 167. Tendencja spadkowa w rekrutacji na polonistykę utrzymuje się również w ostatnich dwóch latach. Jednym z powodów jest pandemia i co się z nią wiąże – zdalne nauczanie. Pod względem liczby studiujących polonistyka pozostaje jednak nadal drugą po rusycystyce filologią słowiańską.

3.4. Stan dzisiejszy

Katedrą Języków Zachodniosłowiańskich²² od semestru zimowego 2012 r. kieruje Roland Meyer. Studiował w Tybindze filologię wschodniosłowiańską i językoznawstwo ogólne jako przedmioty główne oraz psychologię i informatykę jako przedmioty poboczne. W 2002 r. obronił doktorat *Syntax der Ergänzungsfrage. Empirische Untersuchungen am Russischen, Polnischen und Tschechischen (Składnia pytań uzupełniających. Analiza empiryczna na przykładzie języka rosyjskiego, polskiego i czeskiego)* (Meyer 2002), a w 2012 r. habilitował się na podstawie pracy *The History of Null Subjects in North Slavonic. A Corpus-based Diachronic Investigation* (Meyer 2012). Jego zainteresowania naukowe, znajdujące swój wyraz w dydaktyce uniwersyteckiej, to: zachodnio- i wschodniosłowiańskie językoznawstwo synchroniczne, lingwistyka korpusowa, technologia języka, składnia diachroniczna, przypadki i funkcje gramatyczne, struktura predykatowo-argumentowa, intonacja, teorie gramatyczne, kontakty językowe niemiecko-słowiańskie oraz lingwistyka arealna.

Wśród wielu grantów Meyera warto wymienić dwa jeszcze trwające i dwa już zakończone. W pierwszym (*Modelling the question-statement opposition in Slavic languages (QueSlav)*) z Uniwersytetem Karola w Pradze (2022–2024) przedmiotem badań są zdania pytające z modelowaniem i bez modelowania określonej odpowiedzi w językach polskim, czeskim i rosyjskim. Drugi (*The history of pronominal subjects in the languages of northern Europe*) we współpracy z Uniwersytetem Oksfordzkim (2021–2023) dotyczy historii zaimków i tzw. podmiotów zerowych w językach celtyckich i słowiańskich w porównaniu z językami germańskimi. Trzeci (*Tracing patterns of contact and change: Philological vs. computational approaches*

21 Liczby te są nieoficjalne i pochodzą od prowadzących zajęcia.

22 Katedra dysponuje czterema etatami: na polonistycę – lektor języka polskiego i pracownik naukowy, analogicznie na bohemistycę.

to the handwritings of an 18th century Czech migrant community in Berlin) został już zakończony (2017–2020). Badano w nim rękopisy autorstwa braci czeskich, którym Fryderyk Wilhelm udzielił azylu w Berlinie (Neukölln-Rixdorf) na początku XVIII w. W czwartym projekcie (*Der Polnische Dativ als Testfall für die linguistische Theoriebildung*) we współpracy z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2016–2018) przeprowadzono badania składni celowników w języku polskim, islandzkim i rosyjskim oraz wynikające z tego implikacje w tworzeniu teorii lingwistycznej.

Meyer jest promotorem trzech prac doktorskich: *Agreement and transitivity in Middle Ukrainian resultative and passive -no/-to constructions: a corpus-based diachronic investigation* (Parkhomenko 2016); *Polish dative: an applicative analysis* (Gogłóza 2020); *czEXILE – Lebensläufe tschechischer Flüchtlinge aus Berlin Rixdorf des 18. Jahrhunderts. Interdisziplinäre Analysen ausgewählter Handschriften* (Tikhonov 2022).

4. Podsumowanie

W artykule przedstawiono dzieje slawistyki (polonistyki) na Uniwersytecie Berlińskim na przestrzeni ponad 180 lat (1841–2022). Skrótowy w rzeczy samej opis przeszłości i teraźniejszości pozwala jednak na sformułowanie ogólniejszych wniosków.

Po pierwsze, na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma slawistyka dzięki wybitnym zasługom A. Brücknera została uznana za odrębną neofilologię, czego wyrazem było utworzenie w 1925 r. Instytutu Slawistyki, którym kierował M. Vasmer. Badania naukowe w obrębie polonistyki wiążą się również z nazwiskiem Brücknera, ostatniego polihistora, autora monumentalnych dzieł z zakresu historii języka, literatury i kultury. Ważnym wydarzeniem w świecie slawistyki stało się założenie dwóch czasopism: V. Jagicia „Archiv für slavische Philologie” i M. Vasmera „Zeitschrift für slavische Philologie”.

Po drugie, powstanie Katedry Języka i Literatury Polskiej w 1951 r. było swoistą cezurą w historii berlińskiej polonistyki. Ze względu na zapotrzebowanie w szkołach na materiały do nauki języka polskiego jako obcego powstały odpowiednie pomoce: podręczniki i gramatyki (Falkenhahn, Zielke 1953, 1957; Falkenhahn, Zielke, Stern 1954; Kotyczka et al. 1989–1990). Obok wątku glottodydaktycznego rozwijały się badania leksykograficzne – głównie w zakresie frazeologii (Ehegötz 1980, 1990; Weicht 1986; Ehegötz, Duda, Frenzel 1990), ale i historii leksykografii (Hermann 1963). Niemalą rolę w promocji literatury polskiej w NRD odgrywały także przekłady na język niemiecki, zob. Hermann w bibliografii Kuhnke (1986).

Po trzecie, lata po 1989 r. to zapowiedź zmian dotychczasowych struktur oraz programów studiów, jak i zmian personalnych. Polonistyka weszła w skład dwóch katedr zachodniosłowiańskich: językoznawczej i literaturoznawczej. Językoznawcze

badania polonistyczne dotyczyły głównie dydaktyki uniwersyteckiej (Nagórko 1996, 1998, 2007) oraz leksykografii (słowniki – Nagórko, Łaziński, Burkhardt 2004; Nagórko et al. 2009–2015). Obecnie w zainteresowaniach naukowych katedry uwzględnia się obok języków zachodniosłowiańskich również inne języki. O ile w latach 1996–2012 punkt ciężkości stanowiła interdyscyplinarna lingwistyka kulturowa, o tyle obecnie dominuje w Katedrze Języków Zachodniosłowiańskich językoznawstwo wewnętrzne, nastawione na teorie i typologie gramatyczne.

Literatura

- ANGYAL A., 1956, *Vatroslav Jagić und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte der Slawistik und der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit im 19. Jahrhundert*, [w:] J. Tetzner, E. Winter, H.H. Bielfeldt (red.), *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten*, t. 9, Berlin, s. 579–636.
- BARTNICKA B. ET AL., 1996, *Wir lernen Polnisch. Ein Lehrbuch für Anfänger*, t. 1–2, Warszawa.
- BIELFELDT H.H., 1958, *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*, Berlin.
- BIELFELDT H.H., 1960, *Russisch-deutsches Wörterbuch*, Berlin.
- BIELFELDT H.H., 1961, *Altslawische Grammatik. Einführung in die slawischen Sprachen*, Halle (Saale).
- BIELFELDT H.H., 1964a, *Die Geschichte des Lehrstuhls für Slavistik an der Berliner Universität*, [w:] idem, K. Horálek (red.), *Beiträge zur Geschichte der Slawistik*, Berlin, s. 267–280.
- BIELFELDT H.H., 1964b, *Neue Arbeiten über slavische Wörter im Deutschen*, „Zeitschrift für Slawistik” 9 (2), s. 262–270.
- BIELFELDT H.H., 1965, *Fernentlehnungen aus dem Polnischen im Deutschen*, „Zeitschrift für Slawistik” 10 (1), s. 337–340.
- BIELFELDT H.H., 1974, *Viktor Falkenhahn*, „Zeitschrift für Slawistik” 19 (1), s. 142–143.
- BOTT M.L., 1999, *Ein Forschungsinstitut für Slawistik in Berlin? Max Vasmer's Denkschrift 1928*, [w:] R. von Bruch (red.), *Jahrbuch für Universitätsgeschichte*, t. 2, Stuttgart, s. 151–180.
- BOTT M.L., 2009, *Die Haltung der Berliner Universität im Nationalsozialismus. Max Vasmer's Rückschau 1948*, „Neues aus der Geschichte der Humboldt-Universität zu Berlin”, t. 1, Berlin.
- BOTT M.L., 2010a, *Mittelalterforschung oder moderne Philologie? Romanistik, Anglistik, Slavistik 1867–1918*, [w:] H.-E. Tenorth (red.), *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010. Praxis ihrer Disziplinen*, t. 4: *Genese der Disziplinen. Die Konstitution der Universität*, Berlin, s. 339–392.
- BOTT M.L., 2010b, *Von der Kulturkunde zum „Kriegseinsatz”? Parallelenentwicklung und Divergenzen der Berliner Neuphilologien 1920–1945*, [w:] H.-E. Tenorth (red.), *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010, Praxis ihrer Disziplinen*, t. 5: *Transformation der Wissensordnung*, Berlin, s. 495–520.
- BRÜCKNER HUB UA: Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv, A. Brückner, Personalakte, t. III, karty 4–5.
- BRÜCKNER A., 1901/1922, *Geschichte der polnischen Literatur*, Leipzig.

- BRÜCKNER A., 1905, *Geschichte der russischen Literatur*, Leipzig.
- BRÜCKNER A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Kraków.
- BRÜCKNER A., 1930–1946, *Dzieje kultury polskiej*, t. 1–4, Kraków.
- BURKHARDT H., 2001, *Aleksander Brückner und die Lehrtätigkeit der slawischen Sprachen und Literaturen an der Berliner Universität*, [w:] A. Nagórko (red.), *Aleksander Brückner zum 60. Todestag. Beiträge der Berliner Tagung 1999*, „Berliner Slawistische Arbeiten”, t. 13, Frankfurt am Main, s. 103–113.
- BURKHARDT H., 2004, *Międzykulturowa komunikacja fachowa – nowy kierunek studiów w Instytucie Slawistyki na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 165–168.
- BURKHARDT H., 2015, *W 175. rocznicę urodzin Watrosława Jagicia*, [w:] V.Ju. Frančuk (red.), *Vatroslav Jahyč i problemy slov’janostva*, Kyïv, s. 8–26.
- BURKHARDT H., 2016, *Polonistyka na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie*, [w:] A. Majewska-Wójcik, J. Klimek-Grądzka (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego. Tradycje i innowacje*, t. 2, Lublin, 187–196.
- BURKHARDT H., HAMMEL R., ŁAZIŃSKI M. (red.), 2012, *Sprache im Kulturkontext. Festschrift für Alicja Nagórko*, „Berliner Slawistische Arbeiten”, t. 39, Frankfurt am Main.
- CYBULSKI W., 1859, *Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und allernächsten Umgegend*, Berlin.
- CYBULSKI W., 1880, *Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts*, Posen.
- EICHLER E., HOFFMANN E., KUNZE P., SCHMIDT H., SCHRÖTER G., ZEIL W. (red.), 1993, *Slawistik in Deutschland von den Anfängen bis 1945. Ein biographisches Lexikon*, Bautzen.
- EHEGÖTZ E., 1980, *Untersuchungen zu den Paarformeln der polnischen Sprache. Struktur, Semantik, Verbindbarkeit*, rozprawa doktorska, mszps.
- EHEGÖTZ E., 1990, *Zweisprachige phraseologische Lexikographie: eine Studie am Material slawischer Sprachen und des Deutschen*, rozprawa habilitacyjna, mszps.
- EHEGÖTZ E., DUDA W., FRENZEL M., 1990, *Phraseologisches Wörterbuch. Polnisch-Deutsch*, Leipzig.
- EHEGÖTZ E., LEHMANN U., 1985, *Alois Hermann*, „Zeitschrift für Slawistik” 30 (1–5), s. 797–799.
- FALKENHAHN HUB UA: Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv, V. Falkenhahn, Personalakte, F340, karta 78.
- FALKENHAHN V., 1957, *Polnische Verbalrektion und ihre Geschichte*, rozprawa habilitacyjna, mszps.
- FALKENHAHN V., ZIELKE W., 1953, *Lehrbuch der polnischen Sprache*, t. 1, Berlin.
- FALKENHAHN V., ZIELKE W., 1957, *Grammatik der polnischen Sprache*, Berlin.
- FALKENHAHN V., ZIELKE W., STERN A., 1954, *Lehrbuch der polnischen Sprache*, t. 2, Berlin.
- FASMER M., 1964–1973, *Etimologičeskij slovar’ russkogo jazyka. Perevod s nemeckogo i dopolnenija O.N. Trubačeva*, t. 1–4, Moskva.
- GEHRKE S., 2018, *Jedwabne und die Folgen. Eine semantische Analyse der Debatte über Juden in der polnischen Presse 2001–2008*, Berlin.
- GOGŁOZA A., 2020, *Polish Datives – an Applicative Analysis*, rozprawa doktorska, [on-line:] https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/23288/dissertation_gogloza_aleksandra.pdf?sequence=1 (dostęp: 31 III 2022).

- HERMANN HUB UA: Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv, A. Hermann, Personalakte, karta 13.
- HERMANN A., 1955, *Adam Mickiewicz als Redakteur der Tribune des Peuples*, rozprawa doktorska, mszps.
- HERMANN A., 1963, *Die sprachtheoretischen Ansichten Samuel Bogumił Lindes*, rozprawa habilitacyjna, mszps.
- JANUSZEWSKI W.B., 1974, *Wojciech Cybulski. Działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa*, Wrocław.
- KIRAGA S., 2011, „Sacrum und profanum” – Ein neues Wörterbuchprojekt zur säkularisierten Lexik, „LingVaria” nr 1 (11), s. 71–83.
- KOŁACZKOWSKI S., 1989, *Aleksander Brückner we wspomnieniach i opiniach*, [w:] W. Berbecki (oprac.), *Aleksander Brückner 1856–1939*, Warszawa, s. 42–51.
- KOŚNY W. (red.), 1991, *Aleksander Brückner. Ein polnischer Slavist in Berlin*, Wiesbaden.
- KOTYCZKA J., MARTEN K., NAGAJOWA M., KALIŃSKI W., 1989–1990, *Mówimy po polsku*, t. 1–2, Berlin.
- KRAWIELICKI R., 1986, *Die Literaturgeschichte des Polonus und ihr Herausgeber: ein Beitrag zu den deutsch-polnischen Literaturbeziehungen im Zeitalter der Aufklärung*, rozprawa doktorska, mszps.
- KUHNKE I., 1986, *Verzeichnis der Publikationen von Alois Hermann*, „Zeitschrift für Slawistik” 31 (4), s. 623–626.
- KUHNKE I., 1995, *Polnische schöne Literatur in deutscher Übersetzung 1900–1992/92*, Mainz.
- MARKOVÁ J., 2016, *Religiöse Konzepte im tschechischen nationalen Diskurs (1860–1885)*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 23, Hildesheim – Zürich – New York.
- MARSZAŁEK M., NAGÓRKO A. (red.), 2006, *Berührungslinien. Polnische Literatur und Sprache aus der Perspektive des deutsch-polnischen kulturellen Austauschs*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 2, Hildesheim – Zürich – New York.
- MEYER R., 2002, *Syntax der Ergänzungsfrage. Empirische Untersuchungen am Russischen, Polnischen und Tschechischen*, München.
- MEYER R., 2012, *The History of Null Subjects in North Slavonic. A Corpus-based Diachronic Investigation*, Regensburg.
- NAGÓRKO A., 1996, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- NAGÓRKO A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, wyd. 3 rozsz., Warszawa.
- NAGÓRKO A. (red.), 2001a, *Aleksander Brückner zum 60. Todestag. Beiträge der Berliner Tagung 1999*, „Berliner Slawistische Arbeiten”, t. 13, Frankfurt am Main.
- NAGÓRKO A., 2001b, *Historia polonistyki w Berlinie i jej stan dzisiejszy (Humboldt-Universität zu Berlin)*, „Postscriptum Polonistyczne” nr 3–4 (39–40), s. 41–47.
- NAGÓRKO A., 2005, *Votum zu 'Aufgaben und Entwicklung der Polonistik im deutschsprachigen Bereich'. Zur Lage des Faches an der HU Berlin*, [w:] D. Rytel-Kuc, W.F. Schwarz, H.-Ch. Trepte (red.), *Polonistik im deutschsprachigen Bereich. Aufgaben und Perspektiven ihrer Entwicklung*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 1, Hildesheim – Zürich – New York, s. 29–36.
- NAGÓRKO A., 2007, *Lexikologie des Polnischen*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 7, Hildesheim – Zürich – New York.
- NAGÓRKO A., 2010a, *Jak daleko leży Berlin? Polonistyka w kraju ościennym*, [w:] R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz (red.), *Polonistyka bez granic. IV Kongres Polonistyki*

- Zagranicznej, Uniwersytet Jagielloński, 9–11 października 2008 r.*, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, Kraków, s. 163–170.
- NAGÓRKO A., 2010b, *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- NAGÓRKO A. (red.), 2011, *Sprachliche Säkularisierung (Westslawisch – Deutsch)*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 13, Hildesheim – Zürich – New York.
- NAGÓRKO A., 2012a, *Aleksander Brückner – ein polnischer Slawist in Berlin – oder die Einsamkeit der Grenzgänger*, „LingVaria” nr 1 (13), s. 169–181.
- NAGÓRKO A. (red.), 2012b, *Wortsemantik. Zwischen Säkularisierung und (Re)sakralisierung öffentliche Diskurse*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 15, Hildesheim – Zürich – New York.
- NAGÓRKO A. (red.), 2014, *Sprachliche Säkularisierung. Semantik und Pragmatik*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 20, Hildesheim – Zürich – New York.
- NAGÓRKO A. ET AL., 2009–2015, *Sacrum und Profanum. Religiöse Lexik in der Alltagssprache (Deutsch, Polnisch, Slowakisch, Tschechisch)*, [on-line:] www2.hu-berlin.de/sacrumprofanum (dostęp: 29 III 2022).
- NAGÓRKO A., ŁAZIŃSKI M., BURKHARDT H., 2004, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków.
- OLSCHOWSKY H., *Herr Prof. Dr. Heinrich Olschowsky. Publikationen*, [on-line:] https://www.slawistik.hu-berlin.de/de/personal/ex-member/holschowsky/publikationen_html (dostęp: 26 III 2022).
- PARKHOMENKO I., 2016, *Agreement and Transitivity in Middle Ukrainian Resultative and Passive -no/-to Constructions. A Corpus-based Diachronic Investigation*, rozprawa doktorska, <https://doi.org/10.18452/17692>.
- POHRT H., 1972, *Zur Geschichte der Polonistik an der Universität Berlin*, „Zeitschrift für Slawistik” 17 (1), s. 112–120.
- POHRT H., 1976, *Vatroslav Jagić und die Slawistik in Berlin*, „Zeitschrift für Slawistik” 21 (3), s. 378–391.
- POHRT H., 1986, *W. Cybulskis Beitrag zur Kenntnis der polnischen Literatur in Deutschland 1841–1867*, „Zeitschrift für Slawistik” 31 (4), s. 611–614.
- PUZYNNINA J., 2000, *Aleksander Brückner – uczonego i człowieka (w 60. rocznicę śmierci)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LV, s. 53–62.
- ROSZKOWSKA W., 1968, *Władysław Nehring Profesor (1868–1907)*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 3: „Nauka o literaturze”, Warszawa, s. 257–266.
- RUDNICKA J., 1959, *Fragment archiwum Wojciecha Cybulskiego w papierach Józefy Bąkowskiej*, „Pamiętnik Literacki” L, nr 3–4, s. 611–628.
- TIKHONOV A., 2022, *Sprachen der Exilgemeinde in Rixdorf (Berlin): Autorenidentifikation und linguistische Merkmale anhand von tschechischen Manuskripten aus dem 18./19. Jahrhundert*, Heidelberg.
- ULEWICZ T., 1991, *Über Aleksander Brückner und allerlei Humanistisch-Verlegerisches. Philologische Plauderei eines Polonisten*, [w:] W. Kośny (red.), *Aleksander Brückner. Ein polnischer Slavist in Berlin*, Berlin, s. 29–42.
- VASMER HUB UA: Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv, M. Vasmer, Personalakte, t. II, karta 223.
- VASMER M., 1953–1958, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. 1–3, Heidelberg.

- VORLESUNGSVERZEICHNIS: Vorlesungsverzeichnis der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, [on-line:] <https://www.digi-hub.de/viewer/image/DE-11-001721154/21/#topDocAnchor> (dostęp: 5 IV 2022).
- WEICHT E., 1986, *Die phraseologische Varianz in der polnischen Gegenwartssprache*, rozprawa doktorska, mszps.
- WORBS E., 1994, *Theorie und Praxis der slawisch-deutschen Phraseographie*, Mainz.
- WORBS E., 2006, *Die Tätigkeit der Bilateralen Kommission Polonistik DDR–VR Polen*, [w:] M. Marszałek, A. Nagórko (red.), *Berührungslinien. Polnische Literatur und Sprache aus der Perspektive des deutsch-polnischen kulturellen Austauschs*, „Westostpassagen. Slawische Forschungen und Texte”, t. 2, Hildesheim – Zürich – New York, s. 303–314.
- ZFSL: „Zeitschrift für Slawistik” 1980, 25 (2).

History of Polish Studies at the University in Unter den Linden

Abstract

This paper presents the history of Slavonic/Polish Studies at the University of Berlin from 1841 until today. The most important scientific achievements of the successive heads of departments are briefly discussed, with particular emphasis on Polish linguistic research at the Humboldt University. Moreover, attention is paid to the changing statistics of students and various courses of study.